

відомого дослідника Херсонесу, археолога-аматора, полковника артилерії М.М. Печьонкіна. Вміщені тексти раніше невідомих його рукописів, присвячених питанням охорони історико-культурної спадщини в Криму.

Ключові слова: Військово-історичний музей артилерії, інженерних військ та військ зв'язку, М.М. Печьонкін, Крим, охорона культурної спадщини.

Nepomnyashchiy A.A. Materials of N.M. Pechonkin's archival fund as unknown source about protection of cultural legacy in Crimea at the beginning of 20th century

Unknown corps of documents from the scientific archive of military historical museum of artillery, engineering troops and troops of connection came into use of scientists. Materials from personal fund of famous explorer of Chersoneses, archaeologist-amateur, colonel of artillery have been considered. Texts of before unknown manuscripts about protection of cultural legacy in Crimea are brought.

Key words: Military Historical Museum of Artillery, Engineering Troops and Troops of Connection, N.M. Pechonkin, Crimea, protection of cultural legacy.

С.Б. ЮРЧЕНКО

**Два документи про будівництво
бернардинського монастиря у Фразі**

У повідомленні розглядаються два щойновиявлені документи, що стосуються будівництва бернардинського монастиря у Фразі. Автор робить деякі узагальнення щодо характеру організації будівництва Західної України у другій половині 18 ст.

Ключові слова: монастир, будівництво, архітектура.

Бернардинський монастир у с. Фрага Рогатинського району Івано-Франківської обл., належить до майже невивчених істориками архітектури об'єктів. Очевидно, такому стану речей сприяло те, що будівлі монастиря було розібрані ще в XIX ст.

Монастир було засновано власником тоді містечка Фрага Станіславом Яблоновським (пізніше – Великим коронним гетьманом) у 1682 р. на місці явлення Богоматері. Перші споруди комплексу були дерев'яними, і лише в 1706 р. був закладений мурований костюл, завершений у 1711 р. Мурований корпус келій, розпочато зводити ще на початку XVIII ст. і продовжено в 1723 р.; закінчений у 1732 р. Проте, через прорахунки, допущені при зведенні фундаменту, вже в 1745 р. стіни дали тріщини [1]. З часом цей процес набрав настільки загрозливого характеру, що гвардіаном кляштору було прийнято рішення розібрати старі мурі і на їх місці звести новий корпус келій.

В архіві провінції бернардинців у Кракові зберігається 2 цікаві документи, що добре характеризують будівельний процес і організацію будівництва у Західній Україні в другій половині XVIII ст. Перший документ – це контракт між гвардіаном монастиря та стрихарем Яном Галензою з Підкаменя на випал цегли. Відповідно до умов контракту, майстер зобов'язується не брати іншої

роботи q випалювати цегли стільки, скільки знадобиться монастиреві для будівництва. Обумовлюються розміри цегли «відповідно до міри, даної собі з конвенту»: довжина – півліктя «справедливого», ширина – чверть ліктя, товщина – півчверті. Тут-таки маємо цікаве свідчення про «стандартизацію» типових розмірів і пов'язаність їх із системою мір, що базується на лікті. Архівно підтверджена одиниця довжини може слугувати підставою для пропорціонування певних пам'яток архітектури XVIII ст. з цього регіону і прямо вказує на кратність розмірів саме «справедливого» ліктя, що був, таким чином, своєрідним модулем.

Далі в контракті обумовлюється, що Ян Галенза сам наймає необхідну кількість робітників і розраховується з ними. Перераховуються підготовчі роботи – копання «матерії», формування, завезення сировини до печей, вивезення з них цегли тощо. Цеглу майстер повинен випалювати добре і «як належить», а якщо б він цеглу зіпсував через недопал, зпарення чи перепал, тоді сам має за власний кошт компенсувати монастиреві видатки на дрова. Вичищати піч після випалу також зобов'язаний майстер. Він же мусить доглядати дрова, «щоб на сторону не йшли» і не спалювалися без потреби.

Монастир зобов'язався сплачувати за кожен тисячу випалених цеглин 8 злотих, за тисячу сирцю – 4 злоті. Монастир надає також необхідні інструменти – відра, бочку для води, лійку, черпак, віз для возіння води, тачки, лопати тощо.

Наполовину зіпсована цегла враховується при підрахунку загальної кількості, але надбита на 3/4 відкидається. З напоїв монастир повинен дати 1 гарнець горілки та 10 гарнців пива. Контракт датований 20 червня 1780 р.

Другий документ – договір із архітектором Флоріаном Ріхтером. Цей архітектор, що підписався на контракті німецькою мовою як «мулярський майстер», відомий тим, що саме цього часу працював для Жевуських із Роздолу. Він зводив костюл у Берездівцях і, можливо, костюл у Ходорові. Йому ж атрибутована перебудова костюлу в Жидачеві [2]. В архітектурі фасадів своїх споруд Ріхтер застосовував стилістичні форми, що мають корені в саксонському мистецькому середовищі. Архівний документ підтверджує досить довге перебування зодчого в означеному регіоні Західної України, принаймні в 1763–1780 роках, і відкриває перспективи для виявлення нових його творів на Покутті.

Але повернемося до контракту. Він був підписаний у присутності гвардіана ксьондза Яна Стеткевича Юзефом Хойновським, підстаростою Жидачівським, на той час синдиком монастиря. З огляду на згадану вище ймовірну участь Ф. Ріхтера у перебудові костюлу в Жидачеві, можливо припустити, що саме

Ю. Хойновський міг запросити його до Фраги. Згаданий конвент, «бачачи упадаючу конструкцію свого кляштору», в якому мешкають ченці, отримавши згоду від їх світлості фундаторів, а також від орденської влади, вирішив старий кляштор, який загрожує падінням, розібрати, а новий із фундаменту вимурувати. Монастир, маючи частково приготований матеріал і зібравши трохи милостині на оплату ремісникові – як до розбирання старої конструкції, так і до зведення протягом трьох років нової відповідно до абрису, накресленого тим же архітек-

тором Флоріаном Ріхтером – запрошує останнього до роботи і йому ж доручає розпоряджатися всім будівництвом, а за роботу зобов'язується виплачувати 400 злотих щорічно; за виконані креслення обіцяє подякувати окремо. Крім того, скільки б разів архітектор не приїхав для нагляду за будівництвом, йому та його слугі забезпечується харчування та постій для коней. Натомість Ф. Ріхтер, беручи до уваги, що постійно бути на будівництві не зможе, зобов'язався приїжджати стільки разів, скільки потрібно; буде також розміряти територію під майбутні фундаменти, розраховувати щоденну зарплатню мулярам, теслярам і їх помічникам відповідно до «вартості кожного»; одного з мулярів поставить майстром або пришле майстра від себе; доглядане фундаменти, стіни, опори та склепіння, щоб міцно й довговічно були змуровані. Архітектор також має контролювати роботу стрихаря (якого разом із мулярами і теслями повинен знайти монастир), щоб добре випалював цеглу; має оцінити привезену з печі цеглу. Для розбирання старих стін, запобігаючи пошкодженню матеріалів, поставити вмілих людей, дати шаблони на анкери, ґрати, завіси для завчасного їх виготовлення в кузні, також надати реєстр необхідної кількості деревини на коробки, двері, рами до вікон, балок, крокв, гонту. І загалом: що тільки до фундаментального та ґрунтового мурування потрібно, – всьому дати раду, доглянути і допилувати. А оскільки це будівництво буде вестися за кошт зібраної милостині, то якщо б через недогляд архітектора виникло якесь пошкодження чи через невчасний приїзд простоював би ремісник, через що затримувалося би будівництво, то «пан архітектор» не тільки буде закликаний до сумління, але й до відповідальності, втрачаючи частину винагороди. Архітектор зобов'язався також «не відступити» від будівництва до його закінчення.

Після підпису є розписка 17 вересня 1781 р. про отримання Флоріаном Ріхтером першого річного траншу – 400 злотих.

Отже, наведений текст контракту свідчить про розповсюдженість підрядного способу будівництва, коли архітектор брав на себе повну відповідальність не тільки за складання проекту, але й за увесь будівельний процес узагалі. Саме він повинен був контролювати роботу безпосередніх виконавців – аж до виплати їм грошей, маючи, таким чином, усі важелі впливу на реалізацію свого творчого задуму. Замовник (у даному випадку бернардинський монастир) міг сам залучати будівельних виконавців, але всі вони були підконтрольні архітектору.

1. *Wyczawski H.* Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej prowincjach historycznych. – Kalwaria, 1985, – S. 59–65.
2. *Юрченко С.* Деякі відомості щодо Флоріана Ріхтера – придворного архітектора Жувуських. // *Przegląd wschodni.* – Т. VI. Zeszyt 1. – Warszawa, 1999. – S. 155–161.

*додаток***№ 1. – 20 червня 1780 р. – Фрага. – Контракт зі стрихарем Яном Галензою на випал цегли для будівництва кляштору у Фразі**

Міędzy konwentem Fraskim zakonu oycy świętego Franciszka z jedney a sławetnym Janem Gałęzą magistrem strycharzem obywatelem podkamienieckim z drugiey strony, stanął takowy i w niczym nieodmienny kontrakt iż rzeczony Jan Gałęza podiiewszy się robić y palić cegłę na fabrykę tegoż konwentu obowiązue się nayprzod zawodu żadnego nie uczynic, ale poty robić y palić cegłę poki potrzeba fabryki wyciągać będzie. Po wtóre cegłę wydawać powinien podług miary daney sobie z konwentu, to iest wzdłuż pułłockia sprawiedliwego wszecz cwierec, iedne wzgrubsz pułcwierci sprawiedliwey. Do tey roboty o wszystkich ludzi swoich i za swoje pieniądze starac się obowiązany iest. To iest do kopania materyi, zawożenia dołow, wożenia wody y piasku, tratowania materyi, formarzow, do zawożenia pieca y wywożenia z niego, do ognia y o wszystkich innych. Cegłę wypalać powinien dobrze y należyicie, a ieżeliby (czego uchoway Boże) miał cegłę popsuć przez niedopalenie, spażenie, lub zbytne przepalenie, tenże magister sam na tym szkodować powinien y expens za drwa konwentowi nadgrodzić. Zawoz do pieca y wywoz z pieca iegoż kosztem bydz ma. Jako też stosy ieżeli się popsują naprawie y czelusią z gruzu y popiołów wyczyszczac iemuż przynależy. Drzew także doglądać powinien będzie aby nastronę nieszły y bez potrzeby palone nie były. Konwent zaś Fraski zwysz spomnionemu magistrowi od każdego tysiąca cegły paloney płacić powinien po zł. pol. osm. Tysiąc zaś surowki po zł. pol. cztery. Także naczynia konwenckie bydz powinny, to iest szaflików dwa, ceber ieden, konew iedna, beczka do wody, leyka y czerpak, telega do wożenia wody, gary do wożenia piasku, taczek sześcioro, rydlow dwa, łopat okutych trzy y konie do wożenia wody y piasku, ktorego to naczynia w całości doglądać tenże magister winien aby ktore nie zginęło. Cegła na puł przypadniona palona przysmiwana będzie do liczby. Na trzy części za lub więcey skruszona ta się odrzucać będzie. Trynkuw także do wypalenia każdego pieca konwent dać powinien to iest wodki garniec ieden, piwa garcy dziesięć. Ten kontrakt iako sobie obydwie strony dotrzymać we wszystkich punktach przyrtekaią tak się rekami własnymi podpisuią. Działo się w Fradze dnia dwudziestego czerwca roku tysiąc siedmset osiemdziesiątego.

X. Jan gwardyan Fraski.

Jan Galenza mayster.

Die 20 junij 80av przy kontrakcie wziął magister zadatku zł. 20.

Архів провінції бернардинців у Кракові ХУІІІ–4, арк. 41

№ 2. – 21 квітня 1781 р. – Фрага. – Контракт із архітектором Флоріаном Ріхтером про будівництво кляштору у Фразі

Міędzy panem Floryanem Rychterem architektem z iedney a konwentem Fraskim ww.oo. bernardynów w przytomności przewielebnego w Chrystusie jegomość xiędza Jana Stetkiewicza gwardyana przez wielmożnego jegomość pana Józefa

Choynowskiego podstarostę grodzkiego żydaczowskiego iako konwentu syndyka czyniącym z drugiey strony stanął pewny kontrakt i nieodmienne postanowienie w niżej opisanych punktach w ten sposob. Iż pomieniony konwent widząc upadającą klasztoru swego strukturę w którym z niebezpieczeństwem zakonne zgromadzenie mieszka w szczególney opatrności boskiey położywszy ufność przy otrzymanym tak od jaśnie oświeconych fundatorów iako też przy należytey zakonney zwierzchności konsensie przedsięwziął stary prędkim upadkiem grożący rozebrać a nowy z fundamentu wymurować klasztor a mając po części przygotowany materiał y na zapłatę rzemieśnikowi nieco zebraną jałmużnę, tak do rozebrania starey y do zmurowania nowej w przeciągu lat trzech klasztoru struktury podług abrysu przez tegoż j. pana architekta delinearowanego wspomnionego j. pana Floryana Rychtera zaciąga, y onemu przedsięwziętą fabrykę w dyspozycią oddaie, a za rozrządzenie y trud jego przez częstą dla dozoru doieżdżanie ponieść mający, rekompensy w każdym roku po zł. pol. czterysta w.400 wypłacać deklaruję, a zaś wydanie y delinearowanie abrysu osobne zawdzięczenie obiecuie. Nadto ile razy j.m. pan architekt dla rozporządzenia fabryki y dozoru do konwentu ziedzie, przez każdy czas bawienia jego .... wiktury przy konsolacyi, tudzież obrok, stanu dla koni y żywność człeku służącemu dawać stanowi. Wzajemnie zaś jego mość pan architekt konwentowi przyrzeka y obowiązue się iż gdy ustawicznie obecnym przy dozorze fabryki bydź nie może, więc wiele razy potrzeba wyciągać będzie tylekroć do Fragi zieżdżać y bawić plantą na kopanie fundamentów rormieżyć zapłatę dzienną mularzom, cieślom y pomocnikom, podług wartości każdego roboty naznaczyć, iednego z mularzow maystrom postanowić, lub od siebie przydać, fundamentow, murow, odsad y sklepień, aby mocno y trwale zmurowane były doyrzec, strycharza po ktorego iako też mularzow pomocników y cieślow sprowadzenie konwent starać się ma. W dobrym robieniu y wzpaleniu cegły informować y dopilnować, nad to cegłę wypaloną z pieca wywiezioną zbrakować y obrachować do rozebrania starego klasztoru zapobiegaiąc w materiałach uszkodzenia ludzi umieiętnych dodać, modele na ankry, kraty, zawiasy, haki dla wczesnego w kuzni przygotowania wydać, tudzież registr potrzebego z umiarkowaniem drzewa na odrzwi, drzwi, ramy do okien, platew, balkow, krokwi, gontow y gątalow wypisać, y cieślow w budowaniu dachu doyrzeć. Zgola co tylko do fundamentalnego y gruntownego zmurowania y wystawienia klasztoru należeć będzie, w tym wszystkim zaradzić, doyrzec y dopilnowac powinien będzie. A iako ta fabryka z samey kontynuować się ma iałmużny, tak gdyby przez niedozor j. pana architekta iakowe wyniknęło uszkodzenie lub dla niezachana w czasie potrzeby wakował by rzemieśnik, przez co fabryka przeciągać by się musiała nietylko tenże na sumieniu obowiązany, lecz do odpowiedzi pociągniony będzie. A co większa iż przez niedopełnienie obowiązków w tym kontrakcie wyrażonych j. pan architekt postanowioną dla siebie ma tracić rekompensę y że tey fabryki nie odstąpi uroczyście przyrzeka. Ktoren kontrakt dla pewniejszego dotrzymania strony rękami własnymi podpisuią.

Działo się w Fradze dnia 21 kwietnia roku 1781.

Florian Rihter mauer meist.

Ja niżej na podpisie wyrażony daie to moje świadectwo przewielebnemu oycu guardyanowi konwentu Fraskiego iako należytość swoją całoroczną to iest złotych polskich czterysta N-ro złotych 400 odebrałem na co się ręką własną podpisuie.

D.17 Jbris 1781. Florian Rihter meistr .

Архів провінції бернардинців у Кракові ХУІІІ–4, арк. 45–46.

***Юрченко С.Б.* Два документа о строительстве бернардинського монастиря в Фраге.**

В сообщении рассматриваются два нововьявленные документа, касающиеся строительства бернардинского монастиря в Фраге. Автор делает некоторые обобщения относительно характера организации строительства Западной Украины во второй половине 18 в.

Ключевые слова: монастирь, строительство, архитектура.

***Yurchenko S.B.* Two documents about building of bernardine monastery in Fraga.**

In a report examined two again educed documents, touching building of minoriten monastery in Fraga. An author does some generalizations in relation to character of organization of building of Western Ukraine in the second half 18 centuries.

Key words: monastery, building, architecture.